

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ

АНАЦЬКА НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 504.03/37.013.73

**ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА:
ЗНАННЯ І ЖИТТЄВО-ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ
СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ**

09.00.10 – філософія освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

КИЇВ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у відділі якості вищої освіти Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор
Сторіжко Людмила Василівна,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»,
професор кафедри філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Уваркіна Олена Василівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри соціальної філософії
та філософії освіти;

кандидат філософських наук, доцент
Чорноштан Тамара Миколаївна,
Яготинський інститут
Міжрегіональної Академії
управління персоналом, директор.

Захист відбудеться 30 червня 2016 року об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.456.01 в Інституті вищої освіти Національної академії педагогічних наук України за адресою: 01014, м. Київ, вул. Бастіонна, 9, дев'ятий поверх, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України за адресою: 01014, м. Київ, вул. Бастіонна, 9, восьмий поверх, к. 802.

Автореферат розіслано 30 травня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. В. Гриценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Обрана тема є актуальною з огляду на проблеми сьогодення, оскільки в умовах глобалізації у взаєминах людини з природою простежуються негативні тенденції. Шлях розвитку сучасного суспільства зорієнтований на постійне збільшення виробництва і споживання природних ресурсів, що спричиняє глобальну екологічну кризу. Природа не в змозі справлятися з антропогенним навантаженням, у результаті чого настає глибокий розлад взаємозв'язків усередині біологічно-екологічної системи й системи «суспільство-природа». Звідси актуалізується проблема екологічної відповідальності за соціальну, економічну, політичну, технічну, наукову, культурну та інші види людської діяльності. Формування нового способу взаємин людини, техніки й природи є першочерговим завданням сучасної цивілізації. Це означає, що на новий, якісний ступінь має бути поставлена екологічна освіта, зокрема її складові.

Актуальність теми дослідження також обумовлена потребою у філософському осмисленні екологічних знань, основою яких має бути розуміння природи як найвищої цінності, що сприятиме формуванню життєво-ціннісних орієнтацій людини, зокрема відповідальному й гуманному відношенню як до природи, так і до людини. Крім того, людина має бути екологічно освіченою, тому що освіта повинна забезпечувати не лише знання предметності, а й екологічний світогляд гуманістичного гатунку. Усі ці проблеми актуалізують аспект екологічної освіти для сучасного українського суспільства.

З огляду на це пріоритети екологічної освіти повинні знаходити своє віддзеркалення в кожній сфері людської діяльності – освітянській, технічній, політичній, економічній, соціальній та інших. Мета сучасної екологічної освіти – підготовка всебічно розвиненого, відповідального спеціаліста, спроможного практично вирішувати екологічні проблеми різного рівня складності. Завдання екологічної освіти полягає у формуванні життєво-ціннісних орієнтирів сучасного суспільства й сучасної свідомості – їх екологізації. Екологічна освіта окреслює сутність екологічних проблем – взаємовідносин людини та природи, розробляє теоретико-методичний та інтерпретативний інструментарій для розуміння принципів, теорій і засобів розв'язання цих проблем. Філософсько-екологічні основи освіти трансформуються в екологічну свідомість, тому саме філософські аспекти екологічного знання мають бути складовою сучасної освіти і формувати екологічну свідомість, яка є головним чинником екологічної культури.

Сталий розвиток суспільства передбачає забезпечення потреб нинішніх поколінь без втрат для поколінь майбутніх, а це неможливо без взаємозв'язку економічної, соціальної та екологічної складових. Спрямованість сучасного українського суспільства на сталий розвиток потребує екологізації освіти. Сутність її полягає в тому, що вона піднімає свідомість людини до рівня актуальних проблем співвідношення людини та природи в сучасних умовах, коли людство переживає глибоку екологічну кризу, і окреслює шляхи розв'язання цих проблем. Крім того, постає складне завдання спрямувати свідомість людини й суспільства в цілому на розуміння природи не як об'єкта діяльності, а як носія найвищої цінності – цінності

життя. Отже, екологічна освіта покликана формувати в людини відповідальність за збереження й оновлення природи, реалізовувати її життєву цінність на практиці.

Ступінь наукової розробки проблеми. Методологічну основу дослідження складають екологічні, соціальні, філософські, етичні, естетичні, соціологічні, політологічні та інші роботи, присвячені з'ясуванню оптимальних шляхів взаємодії в системі «людина – природа». Сучасні екологічні реалії актуалізують необхідність дослідження і вивчення екологічної освіти. Про її ідейно-концептуальні витoki йдеться в працях багатьох українських і зарубіжних науковців.

Питання філософського обґрунтування освітніх процесів, роль та місце філософії освіти в системі філософського знання розкрито в працях В. Андрущенка, О. Базалука, В. Баранівського, В. Бежа, Л. Горбунової, О. Гомілко, В. Губерського, Дж. Дьюї, С. Клепка, К. Корсака, В. Кременя, В. Лутая, А. Мельниченка, В. Огнев'юка, Д. Орра, В. Рябченка, З. Самчука, І. Стогнія, Л. Сторіжко, Л. Червоної, В. Шинкарука, О. Уваркіної, Н. Юліної та ін.

Соціально-філософські аспекти екологічної освіти розкрито в працях Г. Білявського, Т. Гардашук, М. Голубця, С. Грабовського, М. Кисельова, В. Крисаченка, І. Лісеєва, М. Мойсеєва, І. Огородніка, О. Салтовського, Л. Сидоренко, Ю. Палехи, Н. Пустовіт, М. Тарасенка, Т. Тимочко, І. Фролова та ін.

Питання етики, етики відповідальності, естетики, формування ціннісних орієнтацій особистості, формування екологічної свідомості засобами філософського знання розкриваються в працях багатьох українських і зарубіжних учених, зокрема К.-О. Апеля, Г. Берегової, В. Гура, В. Борейка, А. Єрмоленка, Г. Йонаса, К.-М. Маєр-Абіха, Г. Марушевського, А. Канарського, Р. Карсон, С. Стояна, О. Леопольда, Н. Назарчука, Н. Родеріка, А. Швайцера, К. Шварцмана, А. Печчеї, Ю. Одума, Т. Чорноштан, Ф. Фукуями, А. Ярошенко та ін.

Практичне значення екологічної освіти, філософське осмислення її сутнісних і змістовних характеристик висвітлено в роботах Н. Депенчук, Г. Горака, Ф. Канака, М. Кисельова, В. Крисаченка, В. Лук'янця, М. Мойсеєва, І. Огородника, Т. Пікашової, Л. Сидоренко, В. Червонецького та ін.

Проблемам екологічної культури присвячено роботи А. Беґеки, М. Поповича, З. Краснодембського, С. Кримського, В. Крисаченка, Л. Курняка, Є. Лебідь, Х. Ортеґи-і-Гассета, М. Тарасенка, В. Хилька, В. Шинкарука, Л. Юрченка та ін.

Етапи становлення екологічного знання розкрито в роботах А. Толстоухова, О. Горелова, О. Гусейнова, Ф. Гиренка, І. Книш, А. Матвійчука, В. Хилька та ін.

Питання екології, екологічної політики, екологічної безпеки, інновацій у сфері екології, принципи збалансованого розвитку суспільства висвітлено в роботах М. Бауера, В. Вернадського, С. Грабовського, М. Демчишина, М. Кисельова, К. Корсака, Л. Мельника, О. Плахотник, Н. Семенюк, М. Хвесик та ін.

У своїх працях науковці-дослідники доходять змістовних висновків щодо втілення системи екологічної освіти в практику, хоча це питання до сьогодні є не повністю вивченим і з точки зору філософії освіти продовжує бути предметом наукових досліджень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота – завершене дослідження, виконане у відділі якості вищої освіти Інституту

вищої освіти Національної академії педагогічних наук України. Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний з темою дослідження відділу якості вищої освіти 2015–2017 рр. «Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти» (державний реєстраційний номер 0115U002182). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Інституту вищої освіти НАПН України (протокол № 6/7-3 від 1 липня 2015 року).

Мета дослідження – здійснити комплексний філософсько-методологічний аналіз становлення екологічного знання; визначити на засадах філософії освіти нову сутність екологічного знання в системі сучасної освіти й життєво-ціннісних орієнтацій людини й суспільства.

Відповідно до поставленої мети визначено наступні **завдання**:

- розглянути філософську ретроспективу екологічного знання шляхом аналізу динаміки наповнення його змістовних характеристик;
- довести, що екологічна освіта є одним з факторів, який може зупинити екологічну кризу й одним із шляхів до гармонійного співіснування людини та природи;
- розкрити через екологічну освіту засоби гуманізації інформаційного суспільства;
- визначити в якості головної теоретичної основи осмислення екологічної освіти принцип ековіталізму;
- розкрити на підставі філософії освіти природу й сутність екологічного виховання як носія гуманістичних життєво-ціннісних орієнтацій;
- дати оцінку сучасного екологічного стану в Україні; проаналізувати як один з варіантів гуманізації суспільства концепцію сталого розвитку, яка наголошує на необхідності гармонізації відносин суспільства й природи; показати необхідність входження екологічного знання в освіту в інтересах сталого розвитку;
- визначити вплив на особистість етико-естетичного наповнення екологічної освіти, показати необхідність пошуків нових життєво-ціннісних орієнтацій та морально-естетичних норм регуляції відносин суспільства й природи;
- здійснити соціологічне дослідження щодо вирішення екологічних загроз сучасності.

Об'єкт дослідження – екологічна освіта як визначальний фактор гуманізації життя людини в сучасних умовах глобальної екологічної кризи.

Предмет дослідження – сутнісні й змістовні характеристики екологічної освіти.

Методи дослідження. З метою з'ясування реальної екологічної ситуації вивчався генезис і розвиток взаємодії людини з природою, аналізувалися попередні екологічні теорії. У роботі досліджено етапи становлення екологічного знання, його формування й розвиток у хронологічній послідовності методом аналітичних узагальнень та за допомогою історичного й логічного методів.

У процесі вивчення системи екологічної освіти були використані системний підхід та діалектичний метод, які дали можливість різнобічно й глибоко охопити розвиток екологічної освіти, її сутнісні характеристики. Для дослідження складних екологічних проблем і шляхів їх вирішення методологія філософії освіти також

застосовує діалектичний метод, зокрема зведення протилежностей для розкриття їх проблемного поля, постановки завдань і їх розв'язання.

Використовуючи такі методи, як аналіз, синтез, індукція, дедукція, які є основою діалектичної методології, було проаналізовано сучасний екологічний стан в Україні, поняття екологічно-виховної діяльності, поняття ековіталізму. У дослідженні застосовано й інші наукові методи: герменевтики, щоб зрозуміти підтексти теорій, котрі потребували тлумачень, метод аналогій.

Проблемний метод, який передбачає визначення комплексу екологічних питань, їх класифікацію, характерні особливості, системні зв'язки, застосовано для здійснення структурування екологічних завдань. Ці методи спроможні оцінювати й прогнозувати розвиток екологічної освіти, формувати життєво-ціннісні орієнтації сучасної людини.

Спеціальні соціологічні методи, насамперед якісно-кількісна методологія, було використано для отримання емпіричного матеріалу. Соціологічне опитування студентів різних факультетів і різних курсів шляхом анкетування методом самозаповнення стало основою методології кількісного аналізу. Для цього було розроблено анкету із запитаннями у відкритій і закритій формах.

Інформаційною базою нашого дослідження стали вітчизняні та зарубіжні наукові праці, екологічна й філософська література, офіційні статистичні дані, законодавчі та нормативні документи, матеріали міжнародних наукових конференцій, а також дані авторського соціологічного дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що на основі цілісного, системного підходу до екологічної освіти з'ясовано значущість філософських сутнісних і змістовних характеристик екологічного знання для сучасної освіти й життєво-ціннісних орієнтацій людини в період глобальної екологічної кризи.

Уперше:

– сформульовано визначення екологічної освіти як системи характеристик, що містять екологічні знання, котрі мають бути базовими у всіх видах не лише теоретичної, а й практичної діяльності. Вони не лише дають можливість ефективно захищати і відновлювати природу. Водночас, спираючись на ці знання, освіта виховуватиме новий підхід до природи як абсолютної цінності життя;

– обґрунтовано базову роль екологічної освіти, яка є засадничою в сучасній освіті всіх рівнів, починаючи з екологічної просвіти. При цьому кожен навчальний предмет має нести екологічне навантаження. Це дає підстави розглядати сутність екологічної освіти, яка полягає у взаємодії людини й природи, коли виробнича доцільність зорієнтовується на ціннісно-гуманістичне цілепокладання, коли «мати» перетворюється на «бути». Разом з тим гармонізація відносин людини з природою можлива лише за умов засвоєння екологічного знання й особистісної відповідальності людини за стан природи і життя в цілому;

– конкретизовано змістовні характеристики ековіталістичної концепції – засади екологічної освіти, яка полягає в усвідомленні того, як в умовах інформаційно-технічного суспільства формувати такі знання, таку діяльність

людини по відношенню до природи, які задовольняли б потреби людей і зберігали б природу як абсолютну цінність життя;

– на підставі проведених соціологічних досліджень встановлено необхідність введення екологічної освіти в систему загальної освіти для підвищення екологічної свідомості спеціалістів. При цьому в процесі викладання необхідне всебічне насичення екологічними знаннями предметної сфери.

Уточнено:

– розуміння екологічного знання як знання про стан природи у співвідношенні з активною діяльністю людини, знання природних явищ в їх причинних зв'язках з виробничою діяльністю, відношення до природи на підставі об'єктивних законів, що визначають їх сутнісні характеристики і принципи існування, тобто те, що є і що має бути в процесі діяльності людини з точки зору розуміння природи як абсолютної цінності життя;

– визначення екологічного виховання як процесу формування такого ставлення до природи, яке вбачало б у ній абсолютну цінність життя й відповідно спрямовувало б поведінку людей як добродійну саме на основі головної цінності – цінності природи. При цьому життєво-ціннісні орієнтації сучасної людини необхідно доводити до розуміння й бажання зберігати природу в будь-якому процесі людської діяльності. Формування життєво-ціннісних орієнтацій сучасної людини спонукає до оволодіння екологічним знанням, вміння ним користуватися за будь-яких умов і творчо його використовувати при розв'язанні проблеми «людина-природа».

Набуло подальшого розвитку:

– теоретичне обґрунтування концепції переходу суспільства до сталого розвитку, в першу чергу через зміну екологічної свідомості на підставі екологізації освіти, гармонізації відносин суспільства з природою. Крім того, з'ясовано, що сталий розвиток суспільства неможливий без взаємозв'язку соціально-політичної, економічно-господарської, науково-технічної, морально-культурної й ековіталістичної складових. Це означає, що одним з головних пріоритетів має бути ековіталістичне положення, яке в методологічному відношенні є аксіоматичною цінністю, а в практичному – попередженням загрози безвідповідального ставлення до актуальних екологічних викликів;

– твердження про те, що головний моральний принцип відповідальності за створення науки й техніки полягає в охороні й гуманізації людського буття через збереження природи не тільки з огляду на наше покоління, а й з огляду на життя майбутніх поколінь; тобто діяльність людини має бути ековіталістичною, спрямованою на збереження довкілля, а значить – життя, що забезпечує переосмислення морально-етичних основ діяльності людини на ековіталістичних принципах.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає в екологізації сучасної освіти. Отримані наукові та практичні результати в сукупності вирішують проблему побудови нової концепції екологічної освіти та теоретичної інтерпретації її основних понять. Доведено, що лише взаємозв'язок технократичного, гуманітарного й екологічного мислення має забезпечити

випереджуючу систему освіти, де екологічні питання будуть засадничими в навчальних програмах усіх без винятку спеціальних та професійно орієнтованих дисциплін.

Результати дослідження визначаються конкретним характером рекомендацій, можливостями їх широкого застосування на практиці в державному управлінні, у соціальній роботі, а також на всіх рівнях сучасного освітнього процесу.

Матеріали дисертаційної роботи можуть бути використані в навчальному процесі у вітчизняних вищих навчальних закладах під час вивчення таких дисциплін: «Основи сталого розвитку суспільства», «Філософія освіти», «Філософія природи», «Етика і естетика», «Етика бізнесу» тощо. Результати, отримані в ході дослідження, можуть бути використані при написанні підручників, навчальних посібників, монографій для ВНЗ.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням. Особливості дослідження полягають в оригінальному вирішенні постановки проблеми. Висновки та положення наукової новизни зроблено автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися на наступних науково-практичних конференціях: V Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами» (м. Київ, 2004 р.), Українському екологічному конгресі «Пріоритети збалансованого (сталого) розвитку України» (м. Київ, 2008 р.), V Міжнародній науково-практичній конференції «Соціальна робота і сучасність: теорія і практика» (м. Київ, 2008 р.), X Міжнародній науково-практичній конференції «Творчість як корисне здійснення блага через істину у красі» (м. Київ, 2009 р.), IX Міжнародному форумі «Етичні та духовні аспекти розвитку людини та суспільства» (м. Київ, 2009 р.), Українському екологічному конгресі «Структурна перебудова та екологізація економіки в контексті переходу України до збалансованого розвитку» (м. Київ, 2009 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток суспільних наук: європейські практики та національні перспективи» (м. Львів, 2014 р.) та інших. Висновки дослідження апробовано автором під час викладання навчальних дисциплін «Етика бізнесу», «Етика і естетика» в НТУУ «КПІ».

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладено автором у 25 наукових працях, серед них 5 статей у наукових фахових виданнях з філософії, 1 стаття в закордонному періодичному виданні, 19 публікацій в інших наукових виданнях, матеріалах конференцій.

Структура дисертаційної роботи зумовлена логікою дослідження, що впливає з поставленої мети та визначених завдань. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів (семи підрозділів), висновків, додатків та списку використаних джерел, що налічує 277 найменувань. Обсяг основного тексту дисертації – 187 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження; показано зв'язок з науковими програмами; сформульовано її мету й завдання; визначено об'єкт, предмет та методи дослідження, положення наукової новизни; окреслено теоретичне й практичне значення отриманих результатів, наведено дані про їх апробацію та публікації; відображено структуру та обсяг дослідження.

У **першому розділі – «Філософська ретроспектива становлення екологічного знання як засади екологічної освіти»** показано ретроспективний розгляд проблеми взаємодії людини й природи, виявлено внутрішні та зовнішні зв'язки, закономірності, суперечності, через узагальнену інформацію отримано розгорнуту картину динаміки розвитку екологічного знання. Визначено, що в рамках сучасної освіти екологічні знання – важливий аспект у формуванні екологічної свідомості, а відтак освіта має бути екологічно зорієнтованою. Екологічні знання мають бути засадничими в технічних, економічних, гуманітарних знаннях, розкривати розуміння зв'язків людини з природою з метою її збереження.

У **підрозділі 1.1 «Екологічні знання: філософське осмислення їх еволюції»** здійснено огляд літератури, присвяченої дослідженню екологічного знання, тобто надається характеристика етапів їх розвитку.

З метою з'ясування становлення екологічного знання в історико-філософському аспекті розглянуто роботи Демокріта, Платона, Аристотеля, Сенеки та інших. Дослідження розпочато з витоків стихійного знання про природу, яке з'явилося в первинному суспільстві. Екологічному знанню Сходу притаманна рівнозначна цінність і людини, і природи. При цьому найважливішим є принцип ахімси, що означає відповідальність людини за життя всіх живих істот.

Особливістю наступного етапу розвитку екологічного знання є механістичне уявлення про природу, можливості її приборкання та споживацьке використання природних багатств людиною як необмежених, що розглядається в працях І. Ньютона, Ф. Бекона, Р. Декарта, І. Канта, Г. Гегеля, Л. Фейербаха, К. Маркса, Ф. Енгельса, Ф. Ніцше та інших. Екологічні знання виникають на підставі усвідомлення взаємодії людини з природою, яка відбувається шляхом практичної діяльності людей. Таким чином, природа й суспільство перебувають у складному взаємозв'язку, основою якого є практика, а її складовою – пізнавальна та виробнича діяльність людини. Природа розглядалась як об'єкт виробництва, а екологічні знання – як знання про володіння природою на користь суспільства.

Праці, які концептуалізують завдання щодо захисту природи, ставлення до природи з позицій її збереження, розробили представники Римського клубу А. Печчеї, Ф. Фукуяма, Р. Карсон, А. Швайцер, О. Леопольд, В. Вернадський, Х. Йонас, М. Моїсеєв, А. Толстоухов та інші. Розвиток екологічного знання у ХХ столітті відбувався у двох напрямках: перший – класична екологія, яка вивчає природні процеси та явища; другий – досліджує відношення «організм – середовище» з поступовим переходом на філософсько-світоглядну проблематику, у центрі якої відношення «людина – природа», які взаємодіють на засадах гармонізації.

Чільне місце в дисертаційному дослідженні посідають наукові доробки сучасних українських науковців В. Андрущенко, М. Кисельова, В. Крисаченка, А. Єрмоленка, Т. Гардашук, В. Матвійчука, А. Мельниченка, І. Стогнія, М. Хилька та інших. Вони дали можливість показати, що природа й суспільство перебувають у постійному взаємозв'язку, а екологічне знання є продуктом повсякденної діяльності й результатом пізнання людини у світі, що її оточує. Екологічні знання складають сутнісні характеристики освіти, яка покликана формувати екологічний світогляд людини, що визначається особливостями сучасного глобалізованого суспільства та практичними потребами його сталого розвитку.

Базуючись на ідеях А. Швайцера, Х. Йонаса, О. Леопольда, В. Вернадського, Х. Ортеги-і-Гассета, В. Гура, у дисертаційному дослідженні вперше розроблено новий підхід до визначення екологічного знання. Завдання філософії в процесі осмислення сутнісних характеристик екологічного знання полягає в обґрунтуванні цього підходу до природи як до абсолютної цінності життя на засадах гармонізації стосунків людини й природи. Цілепокладання опосередковується відношенням до природи як абсолютної цінності, а самоосмислення людиною себе визначається цінністю життя на основі природи, що має стати новим підходом у відносинах людини з природою та новою сутнісною характеристикою сучасного екологічного знання. Це дало можливість сформулювати нове визначення екологічного знання на основі принципу ековіталізму, тобто абсолютної цінності життя. Таке екологічне знання має орієнтувати на збереження й відновлення природи в процесі діяльності людства і стати новою засадою екологічної освіти.

Разом з тим нова соціальна, економічна, політична, культурна ситуація, у якій нині живе українське суспільство, має ряд світоглядних, методологічних питань стосовно екологічного знання в освітньому процесі, екологічних загроз тощо. Усі вони потребують ґрунтового філософського осмислення, а це є завдання саме філософії освіти. Ці питання отримали подальший розвиток у працях В. Андрущенко, В. Бега, В. Губерського, В. Кременя, В. Лутая, З. Самчука та інших.

У підрозділі 1.2 «Філософія освіти як методологія дослідження екологічної освіти» обґрунтовано вибір методів дослідження. Філософія освіти є методологічною засадою екологічної освіти. Сукупність її світоглядних теорій зумовлюють становлення екологічного світогляду особистості як цілісного суб'єкта екологічної культури. Використання методологічних засад філософії освіти дає змогу застосувати ековіталістичну концепцію щодо становлення нового екологічного знання і створює при цьому всі передумови для розвитку та впливу життєво-ціннісних орієнтацій сучасної людини на результати її екологічної діяльності. Історико-філософська реконструкція еволюції екологічного знання здійснена за допомогою єдності історичного й логічного методів.

Сучасні засади філософії освіти дають змогу досліджувати екологічну освіту на трьох рівнях, а саме емпіричному, теоретичному, методологічному. Зважаючи на те, що екологічна освіта є синтезом екологічного знання, філософських концепцій і виступає як система, що поєднує конкретні природничо-наукові дослідження, філософські узагальнення, етичні й естетичні аспекти, реалізація їх дослідження здійснювалася в контексті загальнометодологічних правил аналізу, зокрема було

використано системний підхід. Синтез екології й філософії, що є необхідною умовою для формування екологічної освіти, обумовлений розвитком екологічного знання. Системний підхід та діалектичний метод дали можливість різнобічно та глибоко охопити відношення до природи, у першу чергу виробниче, як предмет дослідження, простежити розвиток екологічної освіти й формування життєво-ціннісних орієнтацій сучасної людини.

Окрім того, сучасне дослідження потребує інтерпретації та реінтерпретації текстів. Щоб зрозуміти підтексти теорій, які потребували тлумачень, користувалися методом герменевтики.

Задля з'ясування рівня успішності й функціонування системи нової національної екологічної політики було застосовано прогностичний метод щодо підготовки прогнозів для бажаного вирішення екологічних проблем. Здолання глобальних екологічних загроз потребує становлення нової людської свідомості, складовими якої є екологічна відповідальність і екологічна культура, а це визначає провідне місце екологічної освіти в структурі державної екологічної політики, успішність функціонування та вдосконалення якої залежить від нерозривної взаємодії послідовних заходів у царині економічної, соціальної, управлінської, політичної складових, що здійснюються як державою, так і громадянським суспільством.

Водночас філософія освіти як сфера наукового дослідження теоретичної проблематики екологічної освіти, життєво-ціннісних орієнтацій сучасної людини здійснює сутнісні екологічні узагальнення, що мають реалізовуватися інтегрованими зусиллями в різних галузях сучасних наук.

У другому розділі – «Екологічна освіта як засіб інтегрування людини в природне середовище» осмислено глобальні екологічні проблеми сьогодення, у зв'язку з чим актуальності набула екологізація сучасної освіти на засадах гуманізму, духовності, відповідальності, ековіталізму з метою здолання екологічної кризи. Відповідно через екологічну освіту передбачено засоби гуманізації екологічних проблем інформаційного суспільства. У процесі становлення екологічної освіти незаперечною є актуальність філософії освіти, тому що філософія освіти сплановано впливає на особистість, на формування її життєво-ціннісних орієнтацій, намагається передбачити той образ сучасної людини, заради якої і здійснюється цей вплив. Разом з тим показано, як формується філософський аспект екологічного знання в процесі освіти.

У підрозділі 2.1 «Становлення екологічної освіти в контексті сутнісних характеристик екологічного знання» показано, що сучасне інформаційне суспільство, зорієнтоване на досягнення науки, з'ясувало, що людина недостатньо знає механізми функціонування природи, щоб розумно ними керувати. Тому науково-теоретичні знання у своїх сутнісно-змістовних характеристиках мають містити екологічні знання, що дасть змогу охопити проблему сучасного світу в його цілісності. Наука має нести моральну відповідальність за збереження природи, а отже, і за людське життя, і сприяти гуманізації світу крізь призму екологічного імперативу. Відтак, постає потреба реформування системи освіти відповідно до екологічних реалій сучасного життя. При цьому екологічна освіта є не просто

знанням процесів, що відбуваються у взаємодії соціуму й біосфери, а є надбанням знань про те, як ця взаємодія має відбуватися, несучи в собі замість негативних наслідків гуманізацію суспільного й особистісного буття людини. Від успішної екологізації залежить усталений розвиток людства, який неможливий без екологізації кожного виду людської діяльності. З цією метою запропоновано ввести в обіг ековіталістичну концепцію. Ековіталістична концепція побудована на засадах абсолютної цінності життя й орієнтує на реалізацію смисложиттєвих моральних ідеалів. Основним положенням її має бути не природа, а похідна суспільного прогресу – цінність природи, тобто абсолютна цінність життя. Сучасна екологічна освіта передбачає перш за все засвоєння систематизованого екологічного знання, вироблення на його основі екологічних переконань, умінь, навиків, що є необхідною умовою підготовки спеціаліста до трудової діяльності. Освіта як процес формування життєво-ціннісних орієнтацій особистості, її світоглядних переконань збігається з процесом виховання. Таким чином, базовою складовою сучасного освітнього процесу мають бути екологічні знання. Це означає, що система вищої освіти повинна готувати універсальних спеціалістів, які мають бути навченими таким чином, щоб їхні екологічні знання перетворювалися в екологічну добродієвість. Тому в процесі становлення екологічної освіти незаперечною є актуальність філософії освіти. Її метою є формування всебічно розвиненої, гармонійної, екологічно відповідальної особистості. З позицій філософії освіти можна максимально сприяти формуванню життєво-ціннісних орієнтацій сучасної людини, спрямованих на збереження й оновлення природи.

У підрозділі 2.2 «Ековіталізм як засада гуманізації екологічної освіти» обґрунтовано, що екологічна освіта є одним з факторів, який може зупинити екологічну кризу, одним із шляхів гармонізації співіснування людини й природи. Тому принципове значення має оновлення сучасної системи освіти на засадах концепції ековіталізму, ідейною основою якої стали теорія ноосфери В. Вернадського, принцип відповідальності Г. Йонаса, вчення про коеволюцію М. Моїсеєва, етика життя А. Швайцера, раціовіталізм Х. Ортеги-і-Гассета, конструктивний раціоналізм В. Гура. Підійшовши до поняття ековіталізму, можна пояснити його сутність як абсолютну цінність життя. Це положення означає, що інтеграція цих аспектів у вигляді багатомірного людського буття реалізує ековіталізм, визначаючи його природну основу як субстанційну. Разом з тим його природність трактується як життєвість, а розглянута через історичний хід подій в поєднанні всіх аспектів особистого буття людини як його складова – набуває статусу ековіталістичного, тобто досліджує екологію людини. При цьому намагається віднайти оптимальні умови існування людини як істоти соціальної й біологічної. Це дає підстави стверджувати, що абсолютна ековіталістична цінність людини й природи несе в собі гідність особистості, а це її право на вижити і жити в їх зв'язку, але вже в новому співвідношенні порівняно з природністю, тобто тілесністю і соціальністю, обумовленою сучасними техніко-економічними, екологічними детермінаціями, додає моральний аспект гідності людини як основного об'єкта екологічної освіти. Тому освіта має бути екологізована, технократичні проблеми мають налаштовуватись на екологічні орієнтири, де

екологічні питання будуть засадничими в навчальних програмах усіх без винятку спеціальних та професійно орієнтованих дисциплін. Таким чином, сутнісні характеристики ековіталістичної концепції для екологічної освіти полягають саме в тому, що людина є творіння буття в неповторному світі й несе в собі найвищу цінність – цінність життя, яке потрібно зберегти, а для його збереження потрібні вміння, основою яких є екологічні знання, здобуті через освіту. Зміст ековіталістичної концепції в екологічній освіті полягає в тому, щоб пояснити, як в умовах інформаційно-технічного суспільства виробляти такі знання, таку діяльність людини по відношенню до природи, які б задовольняли потреби людей і зберігали природу як абсолютну цінність. Усвідомити, як у процесі освіти на базі екологічних знань здійснюється формування життєво-ціннісних орієнтацій сучасної людини, тобто як, незважаючи на те, що людство користується природою, здійснювати гуманізацію людського буття.

У підрозділі 2.3 «Життєво-ціннісні орієнтації в системі екологічної освіти» розкрито, що саме життєво-ціннісні орієнтації сучасної людини мають сформувати екологічно зорієнтовану діяльність. Ціннісні орієнтації, які становлять внутрішню складову свідомості, а також самосвідомості людини, відіграють значну роль у спрямованості її життєво-ціннісних орієнтацій, тому що, орієнтуючи на них свої вчинки, особистість у результаті утверджує своє свідоме ставлення до суцього й належного. Відповідно до цього пізнання, яке є активністю людського розуму й здатне отримувати науково вивірені етичні та інші знання, повинно пояснити норми морального належного, які необхідні сучасному суспільству, де відбуваються якісні зміни глобального характеру. Зважаючи на це, виникає необхідність нових, навіть принципово нових підходів до екологічної освіти – вона не просто має інформувати про стан речей, а навчати дієвим засобам протидії екологічно-кризовим явищам в усіх сферах життя. Ці питання підпорядковані тому, щоб суспільство стало відповідальним за екологічні наслідки науково-технічного прогресу і щоб надати йому соціально-гуманістичного спрямування і саме через екологічні знання, які трансформуються в процесі освіти в життєво-ціннісні орієнтації. Екологічна освіта має своє завдання й зорієнтована на навчальний процес, на раціональне мислення, на формування світогляду, екологічного знання, екологічних принципів та позицій особистості. Тому виховання і знання діалектично поєднуються в процесі освіти, а відтак, саме через освіту відбувається трансформація екологічного знання у життєво-ціннісні орієнтації, коли відбувається органічне поєднання раціонального утилітарного і нормативно-ціннісного змісту у свідомості людини, у її ставленні до природи. Отже, в екологічному розвитку особистості можна виокремити три етапи. Для першого етапу характерним є несвідоме отримання екологічного знання. На другому етапі особистість здатна оцінити мотиви своїх вчинків відповідно до прийнятих екологічних норм. На третьому етапі екологічного розвитку загальноприйняті екологічні норми стають об'єктом критичної рефлексії особистості. Проте найбільшого значення набувають екологічні принципи, свідомо обрані людиною як екологічні цінності та ідеали, які стають основою її екологічної свідомості й переконань, що в подальшому переходить в екологічно доцільну поведінку у виробничій діяльності.

Реалізувати ідеї екологічної освіти передбачається за допомогою введення в навчальні плани екологічних дисциплін, які допоможуть розкрити цілісну уяву щодо взаємозв'язку людини й природи.

У третьому розділі – «Екологічна освіта як запорука збереження природи і стабілізації суспільства» досліджено основні фактори, зокрема загострення глобальних проблем сучасності, посилення загрози екологічної катастрофи, що спонукають до застосування моральних імперативів для регулювання стосунків між людьми, які складаються в процесі освоєння й використання природних ресурсів. Саме тому необхідно підпорядкувати технологічний процес настановам екологічно-гуманістичної раціональної політики та зробити його підконтрольним вимогам моральної відповідальності для сталого розвитку суспільства.

У підрозділі 3.1 «Екологічна освіта – необхідна складова концепції сталого розвитку суспільства» показано, що концепція сталого розвитку передбачає необхідність гармонізації у відношеннях суспільства й природи, а шлях до сталого розвитку можливий лише за допомогою достатньо екологізованого рівня освіти. Відповідно до цього показано, який вплив має на особистість етико-естетичне наповнення екологічної освіти. Відчуття прекрасного налаштовує людину на добро, відтак естетичне споріднене з моральним, звідси зв'язок між красою природи й моральністю. Наступним завданням екологічної освіти у формуванні особистості буде прагнення органічного поєднання раціонального й емоційного змісту у свідомості людини, у її ставленні до природи. Дуже важливо, щоб у процесі освіти емоційно-естетичне ставлення до природи не відокремлювалося від морального ставлення до неї, а в межах морального ставлення моральні почуття б доповнювалися й підсилювалися раціональним усвідомленням смислоттєвої цінності природи.

Таким чином, перехід суспільства до сталого розвитку – це переорієнтація цінностей і передусім освіти через її екологізацію, тобто це екологічно-гуманістичний перехід. Відтак головне завдання екологічної освіти для сталого розвитку потребує не лише навчитись оберігати природу й навчити цьому інших, але й у своєму ставленні до неї керуватись розумінням абсолютної цінності природи як цінності самого життя. Ця нова філософська ідея доводить, що і в людській свідомості, і в людській діяльності пріоритети мають надаватись екологічним чинникам, а екологічні знання мають трансформуватись у життєво-ціннісні орієнтації сучасної людини. Враховуючи це, при обговоренні питань економіки, політики, культури тощо, при викладанні шкільних та вузівських дисциплін – всюди потрібно наголошувати на екологічних проблемах і ставити питання про їх вирішення як найактуальніших у сьогоднішньому світі, які покажуть межу існування життя та виведуть на шлях його гармонізації.

У підрозділі 3.2 «Екологічна освіта крізь призму оцінок студентів: емпіріо-соціологічний аспект» проведено соціологічне дослідження. Філософія оперує даними соціологічних досліджень для ілюстрації екологічної концептуалістики, тез і припущень, які виконують роль емпіричного супроводу. Враховуючи цей факт, було сформульовано світоглядну модель сучасної людини, життєво-ціннісні орієнтації якої несуть екологічну зорієнтованість. Коли в результаті

екологічної освіти розвиваються достовірні й теоретично підтвержені знання про природу, мислення своєю чергою набуває аргументованого прояву в системі знань, що дає можливість розцінювати екологічні знання як засіб реалізації екологічної діяльності, яка буде засобом забезпечення прав наступних поколінь на гідні умови життя. Дані соціологічних досліджень підтверджують цю світоглядну модель.

Соціологічне дослідження – це оцінки, думки студентів щодо актуальності екологічних питань, доцільності екологічної освіти. Існує проблемна ситуація, основою якої є суперечності між станом навколишнього природного середовища й рівнем усвідомлення цієї проблеми молоддю та ступенем участі студентів у її розв'язанні. Дослідження є прикладним, спрямованим на вирішення практичних питань, і водночас воно виконує певні освітньо-наукові завдання. Методом цього дослідження було анкетування, зокрема за формалізованою анкетною, орієнтоване на масове опитування. Методологія соціологічного дослідження передбачала деякі важливі моменти: якість опитуваних, тип та об'єкт інформації, який полягав у тому, що в результаті дослідження отримали не загальновідомі знання, а особисту думку кожного окремого студента.

ВИСНОВКИ

У проведеному дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення й розв'язання з позицій філософії освіти наукової проблеми, що виявляється у необхідності екологізації сучасної освіти, і як результат – у формуванні життєво-ціннісних орієнтацій людини на засадах гуманізму, відповідальності, ековіталізму з метою здолання екологічної кризи. Основні підсумки проведеного дослідження конкретизовані в наступних положеннях:

1. Дослідження процесу еволюції екологічних знань дає змогу зробити висновок, згідно з яким суспільна значущість екологічного знання впродовж історії його становлення неодноразово змінювалася, що дає підстави сформулювати нове його визначення на основі принципу ековіталізму. Таке екологічне знання, з одного боку, стає новою засадою екологічної освіти, а з іншого, – дає можливість зрозуміти не лише сучасні екологічні проблеми концептуального характеру, а й сформулювати засади практичної діяльності. При цьому доведено, що екологічні знання мають бути засадничими в технічних, економічних, гуманітарних науках і розкривати розуміння зв'язків людини з природою.

2. На основі філософського аналізу встановлено, що екологічна освіта співвідносить людину й природу, розробляє базові засади для її оновлення та збереження. Вона виходить на два принципові моменти: по-перше, як існує природа, які закони, форми буття тощо притаманні їй, а по-друге, як людина співвідноситься з природою. Сутність екологічної освіти полягає в тому, що вона піднімає свідомість людини до філософського осмислення актуальних екологічних проблем, якими живе суспільство, і до їх практичного розв'язання. У такий спосіб вона підходить до розуміння того, як досягати виробничих цілей, зберігаючи й оновлюючи природу в усіх видах практичної діяльності. На основі аналізу

теоретичного й практичного матеріалу доведено, що екологічна освіта має бути базовою складовою і технічних, і гуманітарних дисциплін.

Встановлено, що назріла в сучасних умовах гармонізація відносин людини з природою можлива лише за умов засвоєння екологічного знання і розуміння людиною (суспільством) своєї відповідальності за стан природи і за життя в цілому.

3. Враховуючи той факт, що людство ставилось до природи як до об'єкта, тобто на засадах доцільності, і цим створило екологічні катастрофи, а відтак, щоб розуміти, як ставитись до природи, людина має бути екологічно освіченою, зорієнтованою на ціннісне цілепокладання, бо екологічна освіта формує екологічний світогляд, який має бути гуманістичним, тобто екологічність постає сутнісним моментом гуманізму. Екологічна проблематика сучасності в умовах глобалізації може бути розв'язана лише за умов розгляду її через призму екологічного гуманізму. Така гуманізація в першу чергу зорієнтована на екологічний імператив, який звернений до людини як істоти соціальної. Тому вона намагається розв'язувати проблему з позицій моральної відповідальності, чому й сприяє екологічна освіта.

4. Конкретизовано й розвинуто принцип ековіталізму як світоглядну основу концепції екологічної освіти. Сутність ековіталістичної концепції полягає в тому, щоб усвідомити, як в умовах інформаційно-технічного суспільства формувати такі знання, таку діяльність людини по відношенню до природи, які б задовольняли потреби людей і зберегли природу як абсолютну цінність життя; з'ясувати, як у процесі освіти на базі екологічних знань формувати життєво-ціннісні орієнтації сучасної людини, тобто як, незважаючи на те, що людство користується природою, здійснювати гуманізацію людського буття в процесі збереження природи.

Це означає, що запропонована ековіталістична концепція для розуміння екологічної освіти – категорична вимога, яка розкриває на науковому рівні шляхи екологізації суспільного буття людей, органічно трансформуючи доцільність із зовнішньої відносно людини в життєво-ціннісну цілепокладеність, полягає у відповідальному відношенні людини до природи, до суспільства та до іншої людини, постає однією з основних вимог освіти, когерентної потребам сталого розвитку суспільства.

5. З'ясовано, що в екологічному розвитку особистості можна виокремити три етапи. Для першого характерним є несвідоме отримання екологічного знання. На другому етапі особистість здатна оцінити мотиви своїх вчинків відповідно до прийнятих екологічних норм. На третьому етапі екологічного розвитку загальноприйняті екологічні норми стають об'єктом критичної рефлексії особистості. Проте, найбільшого значення набувають екологічні принципи, свідомо обрані людиною як екологічні цінності та ідеали, які стають основою її екологічної свідомості й переконань, що в подальшому переходить в екологічно доцільну поведінку у виробничій діяльності, де головним є бажання і вміння зберігати й відновлювати природу, а не шкодити їй.

6. Важливим результатом роботи є дослідження необхідності переходу до стратегії сталого розвитку. Поняття сталого розвитку передбачає розбудову суспільства, спрямовану на забезпечення потреб нинішніх і майбутніх поколінь. Цієї

мети неможливо досягти без взаємодії трьох складових: економічної, соціальної та екологічної. Це положення доповнено тим, що сталий розвиток суспільства неможливий без взаємозв'язку соціально-політичної, економічно-господарської, науково-технічної, морально-культурної й ековіталістичної складових. При цьому для сьогодення розв'язання екологічних проблем необхідне комплексне поєднання освітніх, екологічних, економічних, соціальних, політичних та інших факторів розвитку суспільства й держави.

7. Визначено, що екологічна освіта, її наукове забезпечення є пріоритетними у концепції сталого розвитку, а відтак її наступним завданням у формуванні життєво-ціннісних орієнтацій особистості буде прагнення органічного поєднання раціонального й емоційного змісту в свідомості людини, в її ставленні до природи. Дуже важливо, щоб у процесі освіти емоційно-естетичне ставлення до природи не відокремлювалося від морального ставлення до неї, а в межах морального ставлення моральні почуття б доповнювалися й підсилювалися раціональним усвідомленням смисложиттєвої цінності природи. Відчуття прекрасного налаштовує людину на добро, відтак естетичне споріднене з моральним, звідси зв'язок між красою природи та моральністю.

8. Одним із завдань дисертаційної роботи стали соціологічні дослідження, які було проведено в НТУУ «КПІ». Результати студентського анкетування, за яким опрацьовано 602 анкети, підтвердили, що концепція підкорення природи, її перетворення на основі технократичного стилю мислення заради збагачення виявилися згубними. Це підтверджує позицію, що завдяки формуванню життєво-ціннісних орієнтацій відбувається формування норм відповідального ставлення до природи. Оскільки засобом перевірки рівня екологічної свідомості є практична діяльність, а культура здійснення природоохоронних і ресурсозберігаючих заходів – це реалізація екологічних знань на практиці, то екологічній освіті слід надати пріоритетного значення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Анацька Н. В. Формування екологічного знання: етапи розвитку / Н. В. Анацька // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка: Зб. наук. праць. – К.: ІВЦ «Політехніка», 2008. – Вип. №3(24). – С. 7–11.

2. Анацька Н. В. Екологічна освіта і виховання в інформаційному суспільстві / Н. Анацька // Наукові записки ДДПУ імені Івана Франка «Проблеми гуманітарних наук». – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2010. – Випуск 25. Філософія. – С. 136–145.

3. Анацька Н. В. Екологічне виховання: естетичний аспект / Н. В. Анацька // Мультиверсум. Філософський альманах. – Випуск 6(94). – 2010. – С. 241–251.

4. Анацька Н. В. Освітній потенціал як значущий фактор у розбудові збалансованого розвитку суспільства / Н. В. Анацька // Мультиверсум. Філософський альманах. – Випуск 8(96). – 2010. – С. 172–181.

5. Анацька Н. В. Рубежі формування екологічної освіти як філософського знання / Н. В. Анацька // Філософія і політологія в контексті сучасної культури: науковий журнал. – Дніпропетровськ: Видавництво Дніпропетровського національного університету, 2011. – Випуск 1(1). – С. 26–33.

Стаття у закордонному науковому періодичному виданні:

6. Анацкая Н. В. Эстетическая составляющая экологического образования и воспитания / Н. В. Анацкая // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – Курск: Редакция журнала научных публикаций аспирантов и докторантов, 2013. – №9(87). – С. 118–120.

Публікації в інших наукових виданнях, матеріали конференцій:

7. Анацкая Н. В. Эковитализм – основополагающий принцип геоэтики / Н. В. Анацкая, В. И. Гур // «Новые идеи в науках о земле»: Доклады VIII Международной конференции. – Том 8 (10-13 апреля 2007 г., Москва). – М.: РГГРУ, 2007. – С. 407–410.

8. Анацька Н. В. Екологічна криза: гуманістична переорієнтація освіти і технічно-виробничої діяльності / Н. В. Анацька // Людина. Світ. Суспільство (до 175-річчя філософського факультету). Дні науки філософського факультету – 2009: Міжнародна наукова конференція (21-22 квітня 2009 р.): матеріали доповідей та виступів. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – Ч. X. – С. 8–10.

9. Анацкая Н. В. Геоэтика: образование и воспитание / Н. В. Анацкая // «Новые идеи в науках о земле»: Доклады IX Международной конференции. – Том №3 (14-17 апреля 2009 г., Москва). – М.: РГГРУ, 2009. – С. 244.

10. Анацька Н. В. Знання і виховання – важливий чинник здолання екологічної кризи / Н. В. Анацька // Філософія води – філософія життя: Матеріали міжнародної наукової конференції (28-29 квітня 2009 р.). – Трускавець, Дрогобич: «Швидкодрук», 2010. – С. 187–191.

11. Анацька Н. В. Екологічні знання в центр вузівської освіти / Н. В. Анацька // Викладання психолого-педагогічних дисциплін у технічному університеті: соціально відповідальний вимір: Матеріали VII Міжнародної науково-методичної конференції, 13-14 жовтня 2011 р. – К.: ДІЯ, 2011. – С. 4.

12. Анацька Н. В. Екологічна освіта як фактор формування гуманістичної культури / Н. Анацька // «Гуманізм. Людина. Час»: Матеріали 23-х Міжнародних людинознавчих філософських читань (21-22 жовтня 2011 р.). – Дрогобич: «Швидкодрук», 2011. – С. 255–260.

13. Анацька Н. В. Екологічна освіта – засада гуманізації суспільства / Н. В. Анацька // Етичні та духовні основи розвитку людини та суспільства. Тези XII

Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 25-26 травня 2012 р.). – К.: «Арктур-А», 2012. – С. 9–10.

14. Анацька Н. В. Єдність ірраціонального і раціонального в системі екологічної творчості / Н. В. Анацька // Творчість як спосіб буття свободи: Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 16 травня 2013 р.). – К.: НТУУ «КПІ», 2013. – С. 14–15.

15. Анацька Н. В. Екологічна освіта: взаємозв'язок знання і виховання / Н. В. Анацька // «Екологія. Людина. Суспільство»: Збірка тез доповідей XVI Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (м. Київ, 17-19 травня 2013 р.). – К.: НТУУ «КПІ», 2013. – С. 183.

16. Анацька Н. В. Екологічні аспекти соціальної відповідальності / Н. В. Анацька // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка: Збірник наукових праць. – К.: ВПК «Політехніка», 2013. – № 2 (38). – Спеціальний випуск. – С. 44–45.

17. Анацька Н. В. Екологічно-правові засади усталеного розвитку суспільства / Н. В. Анацька // «Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави»: Матеріали IV Міжнародної юридичної науково-практичної конференції (м. Київ, 26-27 березня 2014 р.). – К.: НТУУ «КПІ», 2014. – С. 240–242.

18. Анацька Н. В. Екологічне здоров'я як засада гуманістичної трансформації українського суспільства / Н. В. Анацька // Соціальна робота: теорія, історія, інноватика: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15-16 травня 2014 р.). – К.: НТУУ «КПІ», 2014. – С. 112–113.

19. Анацька Н. В. Екологічна освіта – засада усталеного розвитку суспільства / Н. В. Анацька // Підготовка фахівців для сталого розвитку: досвід, проблеми, перспективи: матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Львів, 22 жовтня 2014 р.). – Львів: РВВ НЛТУ України, 2014. – С. 11–14.

20. Анацька Н. В. Біоетика як складова екологічного гуманізму / Н. В. Анацька // «Розвиток суспільних наук: європейські практики та національні перспективи»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 28-29 листопада 2014 р.). – Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2014. – С. 6–9.

21. Анацька Н. В. Екологічна освіта як складова сучасної філософської думки / Н. В. Анацька // «Роль суспільних наук у процесі розвитку суспільства в умовах сьогодення»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 5-6 грудня 2014 р.). – Дніпропетровськ: НО «Відкрите суспільство», 2014. – С. 44–49.

22. Анацька Н. В. Екологічна відповідальність як творчість / Н. В. Анацька // Творчість у філософських вимірах: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 14-15 травня 2015 р.). – К.: НТУУ «КПІ», 2015. – С. 13–14.

23. Анацька Н. В. Екологічний імператив як фактор реалізації сталого розвитку суспільства / Н. В. Анацька // Держава та глобальні соціальні зміни: історична соціологія панування та спротиву в епоху модерну: Матеріали

міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26-27 листопада 2015 р.). – К.: Талком, 2015. – С. 555–557.

24. Анацька Н. В. Морально-екологічний фактор управління / Н. В. Анацька // Сучасні проблеми управління: діалектика централізації та децентралізації: Матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 10 грудня 2015 р.). – К.: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2015. – С. 18–20.

25. Анацька Н. В. Розвиток екологічної філософії від знання про природу до екологічної освіти / Н. В. Анацька // «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 5-6 лютого 2016 р.). – Київ: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2016. – С. 54–56.

АНОТАЦІЇ

Анацька Н. В. Екологічна освіта: знання і життєво-ціннісні орієнтації сучасної людини. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти. – Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України. – Київ, 2016

У дисертаційному дослідженні розкрито екологізацію сучасної освіти. Отримані наукові та практичні результати в сукупності вирішують проблему побудови нової концепції екологічної освіти та теоретичної інтерпретації її основних понять. Висвітлено комплексний філософський аналіз глобальних екологічних проблем сьогодення, вирішення яких пов'язано з екологізацією сучасної освіти на засадах духовності, відповідальності, ековіталізму з метою здолаття екологічної кризи. Проаналізовано філософські аспекти екологічного знання в процесі освіти. На цьому тлі доведено, що екологічні знання повинні бути засадничими в технічних, економічних, гуманітарних дисциплінах, розкривати розуміння зв'язків людини з природою з метою її збереження й оновлення.

Доведено, що лише взаємозв'язок технократичного, гуманітарного й екологічного мислення має забезпечити випереджуючу систему освіти, де екологічні питання будуть засадничими в навчальних програмах усіх без винятку спеціальних та професійно орієнтованих дисциплін.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічні знання, екологічна діяльність, екологізація, життєво-ціннісні орієнтації, моральні цінності, ековіталізм, абсолютна цінність життя, сталий розвиток суспільства, природа.

Анацкая Н. В. Экологическое образование: знание и жизненно-ценностные ориентации современного человека. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. – Институт высшего образования Национальной академии педагогических наук Украины. – Киев, 2016.

В диссертационном исследовании представлена экологизация современного образования. Полученные научные и практические результаты в совокупности

решают проблему построения новой концепции экологического образования и теоретической интерпретации его основных понятий.

Показан комплексный философский анализ глобальных экологических проблем современности, решение которых связано с экологизацией современного образования на основе духовности, моральности, эковитализма с целью преодоления экологического кризиса. Вместе с тем проанализированы философские аспекты экологического знания в процессе образования. На этом основании доказано, что экологические знания должны быть определяющими в технических, экономических, гуманитарных учебных дисциплинах, раскрывать понимание взаимосвязи человека с природой с целью ее сохранения и обновления.

Определено, что одной из необходимых основ подготовки личности к жизни в обществе является преобразование экологических знаний в экологические убеждения, регулирующие человеческую деятельность относительно природы как абсолютной ценности жизни. Понимание человеком экологических вопросов с такой позиции позволяет говорить о новой – экологической картине мира, то есть ответственности человека за природу, за гармонизацию их отношений. Выявлено, что для решения экологических проблем необходимо комплексное сочетание образовательных, экологических, экономических, социальных, политических и других факторов в современном общественном развитии.

Показано, что философия образования является методологической основой экологического образования. Совокупность ее мировоззренческих позиций обуславливают становление экологического мировоззрения личности как субъекта экологической культуры. При этом происходит не только философское осмысление самого процесса получения экологического знания, умения, навыков, но и формирование жизненно-ценностных ориентаций. Соответственно, становление экологически ориентированной личности, изучение и решение глобальных экологических проблем современности возможно с использованием методологического потенциала философии образования.

Доказано, что только взаимосвязь технократического, гуманитарного и экологического мышления может обеспечить опережающую систему образования, где экологические проблемы будут основополагающими в учебных программах всех без исключения специальных и профессионально ориентированных дисциплин.

Раскрыты сущностные характеристики эковиталистической концепции для экологического образования, которые заключаются в том, что человек есть персонифицированным бытием в мире, основой чего является природа. Природа несет в себе высочайшую ценность – ценность жизни, которую нужно сохранить, а для ее сохранения необходимы умения, основой которых являются экологические знания, приобретаемые человеком в процессе экологического образования. Переориентация экологического образования на основе эковитализма дает возможность видеть главным фактором человеческой деятельности сохранение природы в условиях граничных ситуаций как абсолютной ценности жизни.

Показано, что человечество должно изменить тип взаимоотношений с природой и перейти к стратегии устойчивого развития, которая предусматривает переход к новому стилю жизни в области экологии в целом и в экологии человека в

частности. Определено, что экологическое образование, его научное обеспечение приоритетны в концепции устойчивого развития, а следовательно, его следующей задачей в формировании жизненно-ценностных ориентаций личности будет стремление органического сочетания рационального и эмоционального содержания в сознании человека, в его отношении к природе.

Обосновано, что экологическое образование для устойчивого развития не было бы полностью сформированным без этической и эстетической составляющих. И это потому, что на проявление моральных ценностей, в частности таких, как любовь, милосердие, добро и другие, влияет и красота природы, которая является основой эстетического творчества.

Ключевые слова: экологическое образование, экологические знания, экологическая деятельность, экологизация, жизненно-ценностные ориентации, нравственные ценности, эковитализм, абсолютная ценность жизни, устойчивое развитие общества, природа.

Anatska N. V. Environmental education: knowledge and life and value orientations of modern human. – Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of philosophical sciences with a specialization in 09.00.10 – philosophy of education. – The Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2016.

Thesis research covers ecologization of modern education. In total received scientific and practical results solve the problem of building a new concept of environmental education and theoretic interpretation of its basic definitions.

The thesis also provides complex philosophic analysis of current global environmental problems handling of which is connected with ecologization of modern education basing on principles of spirituality, responsibility and ecovitalism with the purpose to overcome environmental crisis. There were analyzed philosophic aspects of environmental knowledge in the process of education. Within this framework it was proved that environmental knowledge should be fundamental in technical, economic and humanitarian subjects, it should also define understanding of human connection with nature with the purpose to preserve it and renew.

It was proved that only interrelation of technocratic, humanitarian and environmental thinking should provide forward-looking educational system where environmental issues will be fundamental in educational programs of each and all specialist and profession-oriented subjects.

Key words: environmental education, environmental knowledge, environmental awareness, environmental activity, ecologization, life and value orientations, moral value, humanization, responsibility, ecovitalism, absolute life value, stable development of society, nature.